

Catalunya en el procés de construcció de l'Estat modern espanyol (segles XVI-XVIII). Una aproximació interpretativa

Antoni Simon*

Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

RESUM

Aquest article ofereix una visió sintètica i interpretativa del difícil i al capdavant forçat encaix de Catalunya en l'Estat modern espanyol sorgit dels temps moderns. Més concretament, s'ocupa dels aproximadament cent cinquanta anys que van des de mitjan segle XVI fins a la fi de la Guerra de Successió espanyola al començament del segle XVIII. La lectura que ofereix aquest article del procés d'unió política de l'espai estatal espanyol constitueix un contrapunt interpretatiu a la visió determinista tan dominant en la historiografia nacionalista espanyola.

PARAULES CLAU: Catalunya, monarquia hispànica, estat, nació, procés d'unió política

INTRODUCCIÓ

El procés de construcció de l'Estat modern espanyol i l'articulació que hi ha fet la formació històrica catalana han estat, i continuen sent, uns temes cabdals del debat historiogràfic català i espanyol.

En aquest article ens limitarem a abordar d'una manera sintètica una fase d'aquest llarg desenvolupament, la qual correspon al període que marca la transició d'una monarquia agregativa i institucionalment plural a una altra forma territorial que, després del triomf borbònic a la Guerra de Successió, consolida un espai central —Espanya— molt més unificat i caracteritzat per unes formes de govern de tall absolutista i centralitzador d'arrels castellanoves.

Cal dir ràpidament que aquest tipus de procés d'«unió» política a partir d'una «monarquia composta», «estat segmentat» o «aglomeració dinàstica» no va ser exclusiu de l'àmbit hispànic, sinó prou comú a l'Europa dels temps moderns.² Però, a més, cal afegir que aquests processos van tenir vies i resultats força diferents, això tant pel que fa al model constitutiu de l'Estat com a la seva organització territorial. Unes vies que es fan encara més variades i matisades si tenim en compte l'evolució en aspectes socials, culturals i identitaris tan cabdals com ho són la religió, el dret privat o la llengua.³

Respecte al procés d'«unió» del cas hispànic en concret, cal dir que durant molt temps ha predominat un discurs historiogràfic nacionalista espanyol geopolític de caràcter

determinista. Segons aquesta visió, la construcció d'una entitat estatal vinculada a una «nació» espanyola seria l'única opció possible per a la trajectòria de les diferents formacions històriques hispàniques, tot argumentant que la senda modernitzadora passava per la conformació d'un estat centralitzat i unificat. En la lògica d'aquesta interpretació, el pluralisme institucional de la monarquia dels Àustries seria una forma d'estat medievalitzant, causa de la crisi hispànica del segle XVII durant la qual s'hauria «perdut» Portugal. Aquesta construcció teòrica, dotada, òbviament, d'una forta càrrega politicoideològica, ja va ser primigèniament elaborada per la *intelligentsia* castellanocortesana dels segles XVI i XVII, i més modernament ha estat defensada per historiadors de signe ideològic ben distint: falangistes, monàrquics, historiadors vinculats a una història marxista o marxitzant, etc., i han participat d'aquesta interpretació no pocs historiadors bascos i catalans, i també alguns hispanistes.⁴

Atès que, en els segles de la primera modernitat, el model unificador castellanocortès va coexistir amb el propi de la Corona d'Aragó, un dels objectius fonamentals d'aquest discurs determinista espanyol ha estat la desqualificació o desvirtuació de la forma estatal «confederal» i «constitucional» de la Corona catalanoaragonesa, cosa que s'ha intentat fer tant a nivell general com a partir de cadascun dels territoris vinculats a aquest model.

Pel que fa al cas concret de Catalunya, els afanys desqualificadors del discurs nacionalista espanyol s'han articulats a partir de tres eixos argumentals bàsics. El primer seria la contraposició entre les qualitats modernitzadores, racionalitzadores i d'eficàcia econòmica de la via unitarista i centralitzadora, amb el caràcter retardat i «medievalitzant» del model constitucionalista i confederal. El segon seria la crítica d'aquest model per ser un sistema feudal,

* **Adreça de contacte:** Antoni Simon i Tarrés, Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, Edifici B, Campus de la UAB, 08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), Barcelona. Tel.: 34 935811285. E-mail: antoni.simon@uab.cat

oligarquic i corrupte. Finalment, aquest discurs historiogràfic nacionalista espanyol s'ha esforçat a minimitzar o ocultar la seva imposició forçosa i les resistències històriques que ha generat.

Moltes de les premisses en què se sustenta aquest discurs determinista espanyol poden ser simplement qüestionades a partir d'un exercici d'història comparada a nivell europeu. Els casos d'Anglaterra, Suècia, Holanda o la Confederació Helvètica demostren que el «constitucionalisme antic», en expressió coneguda de Charles H. MacIlwain,⁵ va evolucionar des de formes de sobirania compartida cap a models republicans o de monarquia parlamentària i, finalment, a règims liberals democràtics a través de transicions més o menys llargues.⁶ En l'àmbit econòmic, tal com per exemple s'ha demostrat en comparar la trajectòria francesa i anglesa durant el segle XVIII, els sistemes representatius i parlamentaris, en atorgar una major fiabilitat als contractes polítics, permetien unes relacions econòmiques de signe molt més modern i uns tipus d'interès bancari més baix, la qual cosa oferia unes millors condicions per al creixement econòmic.⁷ La historiografia europea de les darreres dècades també ha revalorat el paper polític de les assemblees parlamentàries dels segles medievals i moderns, remarcant els seus valors de representativitat i de defensa d'uns interessos molt més horitzontals que els que podien tenir les monarquies de tendències absolutistes, que adoptarien unes formes de govern molt més piramidals i oligàrquiques.⁸

A més, els resultats de l'activitat investigadora de la historiografia catalana que, en els darrers anys, ha abordat aquest període històric han qüestionat directament i severament els pressupòsits del determinisme nacionalista espanyol. Així, diverses recerques han evidenciat la capacitat evolutiva de les institucions del sistema pactista català tant en la teoria com en la pràctica polítiques.⁹ Semblantment, ha quedat demostrada la forta aristocratització dels governs municipals després del Decret de Nova Planta, tot marginant les mesocràcies urbanes que tradicionalment hi havien tingut representació.¹⁰ En el terreny de la història econòmica, avui dia sabem d'una manera ben concloent que l'arrencada econòmica de la baixa edat moderna no va ser originada per les reformes administratives borbòniques, sinó per l'especialització i intensificació de l'agricultura i la manufactura, així com pels lligams que el comerç català establí amb els grans circuits del comerç mundial; uns processos, tots aquests, iniciats anteriorment a l'arribada dels Borbons.¹¹ Així mateix, diversos treballs han demostrat les altes dosis de violència i repressió en la imposició *manu militari* del model unificador espanyol.¹² Unes recerques que, en la majoria dels casos, simplement han estat ignorades per la historiografia nacionalista espanyola, cosa per la qual creiem que no resultarà baldera la síntesi interpretativa que vol oferir aquest article a partir de l'anàlisi d'algunes qüestions clau en el procés de construcció de l'Estat modern espanyol d'aquest període.

DOS MODELS D'ESTAT DIVERGENTS: ABSOLUTISME I CONSTITUCIONALISME

Absolutisme i constitucionalisme s'han convertit en dos conceptes historiogràfics «forts» en la definició de les tendències del pensament polític occidental de l'alta edat moderna. Tanmateix convé tenir present que aquests conceptes són neologismes encunyats en el segle XVIII i que són lluny de constituir —en la teoria i en la pràctica del govern— uns sistemes contraposats o incompatibles, com sembla per la simplificació i la utilització posterior que, a vegades, se n'ha fet. Absolutisme i constitucionalisme eren dues branques d'un tronc comú —el regiment de la *res publica*— que, a més, tenia moltes altres ramificacions i «accents» intermedis.

Concretament, pel que fa al pensament polític hispànic de l'època dels Àustries, la clàssica dicotomia entre constitucionalisme catalanoaragonès i absolutisme castellà ha estat prou matisada i enriquida. Així, des dels anys vuitanta del segle XX, un conjunt d'historiadors ha remarcat l'existència d'un corrent constitucionalista lligat als canvis en el sistema fiscal que s'introdueixen a la Corona de Castella en els anys finals del regnat de Felip II; pensament constitucionalista castellà sorgit entre les oligarquies urbanes i que connectaria amb un esperit de reforma i de regeneració d'una societat i d'una economia que havien entrat en una crisi greu.¹³ Això no és incompatible, però, amb el fet que entre la classe governant castellana vinculada a l'Administració central de la monarquia —especialment, entre la *intelligentsia* cortesana— s'afermessin uns ideals de tendències absolutistes i uniformitzadores que entroncarien amb els principis autoritaris del poder monàrquic ja desenvolupats a la Castella Trastàmara, però que ara es veurien renovats i enfortits per les influències modernes de Maquiavel, Lips i Bodin, especialment.¹⁴

Les tesis sobre la sobirania de Jean Bodin i altres teòrics de la monarquia absoluta no van fer sinó donar arguments per reforçar la legitimació d'un poder reial de tendències absolutistes que a Castella tenia una llarga tradició doctrinal que cal remuntar a l'època del regnat d'Alfons X. Perquè, tot i l'existència d'un pensament polític crític —o relativament crític— amb la idea que el monarca estava deslligat del dret positiu i, per tant, podia legislar i privilegiar a la seva voluntat sense traves d'institucions intermèdies, la *communis opinio* de la doctrina política castellana de l'alta edat moderna era que el sobirà només estava limitat pel dret diví, natural i de gents.¹⁵

En definitiva, a Castella i, més precisament, a les esferes del poder central de la monarquia, les tendències autoritàries i absolutistes acabaran imposant-se tant en la teoria com en la pràctica polítiques. Això repercutirà, també, en el conjunt de la monarquia, puix que, en interpretar-se la diversitat institucional com a font de feblesa, es qüestionarà el respecte a les formes de govern pròpies de cada regne o província,¹⁶ tot intentant introduir-hi els fonaments polítics del dret castellà.¹⁷

Però el joc d'equilibris i desequilibris entre rei i regne seguirà en els temps moderns evolucions prou diferenciades en els diversos regnes i províncies que integraven les monarquies compostes. Així, els principis politicoideològics del pactisme catalanoaragonès van evolucionar en una direcció prou diferent de les teoritzacions castellanocortesanes. A Aragó i a Catalunya, especialment d'ençà de les dècades finals del segle XVI, les formulacions legalistes dels juriconsults trobaran en el discurs històric nous elements per vigoritzar els plantejaments contractualistes: el mite dels furs de Sobrarb i un nou relat sobre els orígens carolingis de Catalunya van permetre de bastir elaboracions ideològicourídiques que donaran arguments i força política als moviments de 1591 i 1640.¹⁸

A Catalunya, com és sabut, la tesi d'una sobirania corporativa havia estat perfectament assimilada ja en el segle XIII, i en el període baixmedieval juristes com Jaume Callís difongueren la idea d'una *res publica* com un «cos místic» en què es trobaven incorporats el príncep com a cap i els vassalls com a membres.¹⁹ Aquest discurs corporativista, però, portava immanent una tensió entre els dos pols de legitimitat (el rei i la comunitat), tensió que es reflectia en àrdues polèmiques sobre la concepció i la naturalesa de l'assemblea representativa de la comunitat: les Corts.

Aquesta concepció pactista o contractualista del poder, que es pot resumir en la fórmula «rei i Parlament», experimentarà una alternativa teòrica important d'ençà del final del segle XVI. D'acord amb la percepció cada vegada més evident de la força de les assemblees parlamentàries que s'experimentarà en diversos indrets d'Europa, especialment a Anglaterra,²⁰ s'introduirà també a Catalunya una nova concepció de sobirania corporativa que es pot resumir en la fórmula «*rex in curiae*», equivalent a l'encunyació anglesa «King in Parliament». Segons aquesta teorització, el rei estava englobat en un cos polític del qual no es podia diferenciar i en el qual restava subsumit el seu poder. Aquesta fórmula, que, al seu torn, possibilitava distintes interpretacions (més o menys restrictives amb el poder reial), resta apuntada a Catalunya en les obres d'Antoni Oliba, d'Andreu Bosch i, sobretot, de Joan Pere Fontanella, que, inspirant-se bàsicament en el jurista aragonès Pedro Luis Martínez i també en Francisco Suárez, afirmava que el poder suprem no el tenia el rei, sinó el rei conjuntament amb els braços o estaments.²¹

Però la qüestió de la localització de la sobirania tindrà en el llinar de la Revolució de 1640 una proposta encara més rupturista: la tesi d'una sobirania popular originària, que situava la comunitat catalana —i no el príncep, ni tampoc el binomi comunitat-príncep— en el nucli legitimador de la sobirania.

La teoria populista de l'origen del poder, si bé tenia antecedents en el pensament polític medieval amb autors com Francesc Eiximenis, arribà principalment a la Catalunya del segle XVII a través del populisme *ius naturalista* de teòrics de l'escolàstica castellana del segle XVI, com el jesuïta Francisco Suárez, els quals concebien l'Estat com

una comunitat natural sorgida de l'impuls social d'una col·lectivitat, la qual faria una transferència del poder per acomplir les necessitats de defensa i protecció, però reservant-se la llibertat i la sobirania.²²

El principi que la sobirania pertanyia d'una manera *natural* a la comunitat i que aquesta mai no en podia abdicar fou utilitzat per autors com Joan Pere Fontanella, Francesc Martí Viladamor i Acaci Ripoll en els tractats jurídicopolítics dels anys trenta i quaranta del segle XVII. A la vetlla de 1640, els principis polítics de caràcter representatiu i parlamentari (com el concepte de sobirania popular, la idea d'una monarquia electiva o el dret de resistència) estaven prou arrelats en el cos polític català i duien latents l'opció d'una monarquia parlamentària o, fins i tot, una opció plenament republicana.²³

Al costat del tema de la ubicació de la sobirania, l'altra qüestió axial del pensament polític català de l'època altomoderna serà la de la definició de la comunitat política o del tipus d'estat territorial; una temàtica, recordo, particularment complexa atès el caràcter «compost» o «segmentat» de la majoria de formacions polítiques de l'Occident europeu medieval i renaixentista.

En general, la línia de pensament constitucionalista va advocar per un model d'estat territorial que reconegués la diversitat institucional de les formacions històriques que l'integraven, mentre que, en la major part dels casos, les tendències absolutistes i les uniformitzadores van anar compassades, ja que, tal com hem apuntat anteriorment, la diversitat institucional va ser interpretada com un obstacle per a l'exercici del poder monàrquic.

Cal dir que no manquen excepcions a aquesta regla. Així, un partidari de posar límits al poder monàrquic com era Juan de Mariana, que fins i tot defensava el tiranici di, era, en canvi, un defensor de la unitat institucional espanyola.²⁴ Així mateix, podem trobar diversos teòrics de la Corona d'Aragó defensors d'un regalisme moderat (com els valencians Cristòfor Crespí de Valldaura o Llorenç Mateu i Sanz) que alhora també fossin defensors dels furs, els privilegis i les institucions pròpies de cada regne.²⁵

El pensament polític català altomodern va advocar, gairebé sense excepcions, per aquest model institucionalment plural de l'Estat, fins i tot els autors de caire més regalista.²⁶ Tanmateix cal fer notar que la barreja del model constitucional de l'exercici del poder (que establia un control del poder executiu segons les assemblees representatives) amb el model «confederal» de la definició de l'Estat creava ambigüitats i problemes que no sempre van ser prou abordats o solucionats en les teoritzacions constitucionalistes.

Aquests problemes eren essencialment dos: *a*) com definir —sobretot en vista de la política internacional— un poder executiu compartit per formacions històriques quasi independents i a vegades amb interessos geopolítics, econòmics, etc. ben diferenciats, i *b*) com adaptar aquest model d'estat a un creixement per noves adquisicions territorials, fos per via d'enllaços matrimonials, fos per via de conquesta. El cas de la monarquia hispànica, que unia les

corones d'Aragó i de Castella, l'Imperi portuguès i altres territoris, pot ser paradigmàtic d'aquesta problemàtica. La resposta que tingueren aquestes qüestions pel que fa a la teoria política fou el desenvolupament d'organismes federals de caràcter representatiu (unes Corts de la monarquia i una mena de «consell de consells»), cosa que Diego Saavedra i Fajardo va apuntar a mitjan segle XVII i que teoritzà d'una manera més elaborada, al segle XVIII, l'exiliat austriacista aragonès Juan Amor de Soria.²⁷

CENTRE I PERIFÈRIA. L'ESCALADA DE TENSIONS CONSTITUCIONALS

La inclusió de la formació històrica catalana d'arrels medievals en una gran «monarquia composta», com ho va ser la monarquia hispànica dels Àustries, planteja una dialèctica històrica entre «centre» i «perifèria» política, la qual, lluny de tenir un caràcter particular o excepcional, va ser prou comuna en l'Europa dels segles de la primera modernitat.²⁸

Cal dir ràpidament que aquesta relació no pot ser concebuda únicament en termes de confrontació o de subordinació política, ni tampoc a partir de l'existència d'una dicotomia entre dos pols compactes de poder: cort i país. Així mateix, tampoc cal oblidar el caràcter dinàmic i no estàtic de la dialèctica entre el centre castellanocortesà de la monarquia hispànica i Catalunya, ja que aquesta relació va travessar circumstàncies prou diverses pel que fa a les evolucions de les forces humanes i materials, a les elaboracions ideològiques, als equilibris i desequilibris socials i als contextos de la política internacional. Finalment, cal advertir que la dialèctica política dels regnes i províncies de la perifèria no solament es va donar amb el govern central de la monarquia, sinó que també existiren interrelacions entre ells i, sobretot, en províncies de frontera, com ho era Catalunya, amb potències veïnes, França en aquest cas.

Aquestes consideracions no desmenteixen, però, la idea que entre centre i perifèria es va entaular una quasi permanent tensió constitucional, car les divergents conceptualitzacions existents sobre el model d'estat, abans exposades, xocarien a la pràctica política tant a l'hora de fixar els àmbits i els límits de la jurisdicció del poder monàrquic com a l'hora de definir i executar les directrius adreçades a construir un estat territorial capaç de consolidar-se i conservar-se en la convulsa i dividida Europa dels segles d'aquella primera modernitat.

Les darreres recerques sobre el cinc-cents català fan cada vegada més evident que l'edifici politicoconstitucional erigit des de final del segle XV per Ferran el Catòlic es va mostrar ben aviat prou fràgil i precari per assegurar una correspondència o col·laboració entre els catalans i la Corona. Ja durant el regnat de Carles I i els primers anys del de Felip II, les tensions constitucionals van aflorar en àmbits diversos. Als conflictes institucionals motivats per les contrafaccions dels oficials reials i la inoperància de la

constitució de l'Observança aprovada a les Corts de Barcelona de 1480-1481, s'hi afegiren els xocs jurisdiccionals amb el Tribunal de la Inquisició i les violències derivades de la presència de soldats hispànics al Principat. Altrament, i ja des dels anys vint de la centúria, la política imperial a la Mediterrània va perjudicar seriosament els interessos mercantils catalans.²⁹

Aquesta conflictivitat constitucional tingué continuïtat a la segona meitat del segle XVI amb dues fites remarcables: l'acarament entre la Generalitat i la Corona dels anys 1568-1569, que comportà l'empresonament dels diputats per haver-se negat a contribuir al pagament de l'excusat,³⁰ i, sobretot, les torbacions del període 1587-1593, que han estat interpretades per la historiografia catalana més recent com un moment clau de «fractura política» entre Catalunya i la dinastia dels Àustries, la qual situaria les relacions entre rei i regne en el pendent de la Revolució de 1640.³¹

Els episodis de les torbacions dels anys 1587-1593 van tenir una transcendència politicojurídica important, car van suposar el qüestionament de la preeminència de la jurisdicció reial a Catalunya, i van ser l'esca d'altres polèmiques constitucionals sobre la *potestas iuriscendi* del rei que se succeïren fins a la Revolució de 1640. A partir dels capítols 7 i 34 del nou redreç de la Diputació aprovat a les Corts de 1585, es feia la interpretació que a les divuitenes no solament els corresponia la declaració de les contrafaccions, sinó també la facultat de fer-ne la glossa jurídica i la corresponent sanció, passant per damunt del poder de l'Audiència (tribunal superior de Catalunya). Per al Consell d'Aragó, per als virreis i per a l'Audiència, els procediments de contrafacció endegats per les divuitenes posaven en discussió l'autoritat règia al Principat i fins i tot constituïen un crim de lesa majestat. En canvi, per als defensors de les lleis i les institucions de la terra, eren el mecanisme constitucional que, atesa la inoperància de la constitució de l'Observança, havia d'assegurar el compliment del règim de constitucions en què es fonamentava la comunitat política catalana. Les divuitenes eren comissions fiscalitzadores permanents de temes concrets compostes, a partir de 1585, per divuit persones, sis per cada braç o estament (clerical, noblesa, burgesia), i que reforçaven la Diputació del General, formada per un membre de cada un dels tres braços.

La diputació catalana, formada tradicionalment per tres diputats, un de cada braç (eclesiàstic, militar, és a dir, nobiliari, i reial, és a dir, urbà), i socialment enfortida per les juntes de braços i les divuitenes creades en virtut del «nou redreç» de les Corts de 1585, entrà en aquell període en una espiral de confrontacions amb les institucions representatives del poder reial a Catalunya, especialment amb la tercera sala de l'Audiència. Unes topades que tingueren el punt culminant quan, el maig de 1591, la guàrdia virregnal va intentar capturar el diputat militar (noble) Joan Granollacs, intent que va fracassar per la resistència del diputat i pel suport popular que rebé. Granollacs i els partidaris de plantar cara als abusos de la ju-

risdicció reial es tancaren al Palau de la Generalitat durant quasi onze mesos. Finalment, però, el temor que els esdeveniments de Catalunya acabessin amb el mateix rigor militar que Felip II havia aplicat a les alteracions aragoneses —les quals comportaren l'execució, entre altres, del justícia d'Aragó Juan de Lanuza— va desintegrar el partit resistent de les institucions catalanes. El 22 de febrer de 1593 fou notificada a les institucions catalanes la suspensió dels capítols 7, 13 i 34 del «nou redreç» de les Corts de 1585. Una legislació feta pel rei i els braços era unilateralment suspesa per una pragmàtica reial. Així mateix, hi hagué una repressió en forma de processos judicials contra les persones afins a la Diputació i a les divuitenes, algunes de les quals, com el diputat militar Joan Granollacs, agafaren el camí de l'exili per evitar els arrestos.

Així, almenys d'ençà de les Corts de 1585, s'havia enaulat d'una manera força explícita una pugna jurisdiccional en què, per part del rei, es considerava que les actuacions de les institucions catalanes usurpaven distintes facetes de la jurisdicció reial, mentre que els dirigents de les institucions del Principat interpretaven que les actuacions de la Corona contravenien les constitucions i les lleis pactades entre el rei i el regne, les quals constituïen el fonament superior de la *res publica* catalana, cosa que restava explicitada en el jurament reial.³² Lluny d'interpretar-se mútuament com unes forces complementàries amb interessos comuns i correspondències recíproques, cadascuna veié l'altra part com un destorb o un obstacle per als seus ideals i interessos.

L'atansament de les Corts de 1599, en què la pluja de nomenaments nobiliaris per part reial fou corresposta amb la concessió d'un donatiu d'1.100.000 lliures, fou un miratge efímer. La intenció del ministeri del duc de Lerma que en el corpus legislatiu que s'havia d'imprimir de les sessions de les Corts hi figuressin cinc constitucions, que eren qüestionades per la Generalitat i el braç militar, va desfermar una altra agra disputa institucional i jurídica que va portar a l'empresonament del diputat i de l'oïdor militars.³³

Per a John H. Elliott, una de les claus fonamentals per explicar l'enfrontament entre les institucions catalanes i el govern central de la monarquia hispànica en les dècades anteriors a la Revolució de 1640 fou la dificultat de compaginar el respecte de la «legalitat» de les constitucions amb les «necessitats» derivades de la pràctica política. En les primeres dècades del segle XVII, aquesta contradicció tenia la seva expressió més evident en la qüestió de la repressió del bandolerisme. Seguint Elliott, el període dels virregnats dels ducs d'Alburquerque i Alcalá (1615-1621) fou un temps de «restauració del govern», car els mètodes contundents i anticonstitucionals d'aquests virreis castellans —entre els quals l'arrasament de cases i castells a gran escala— havien estat un factor fonamental, juntament amb la urbanització de la noblesa, per a la «domesticació» de l'aristocràcia catalana, allunyant-la de les guerres privades de tipus feudal.³⁴

Fins a quin punt la situació de desordre i violència que vivia Catalunya pels volts de 1615 era el resultat d'un sistema de lleis i constitucions al «servei» d'una oligarquia feudal? La resposta de l'historiador anglès és força conclouent sobre aquest tema: «Les llibertats tan vantades del Principat, lluny de constituir una garantia de llibertat política i ordre social, havien esdevingut una invitació a la llicència.»³⁵

Indubtablement, en la mesura que determinats drets o privilegis, com ara el dret de portar armes o el recurs a la violència per exercir determinades prerrogatives senyoriales, conformaven part de les lleis i les constitucions de Catalunya, podia haver-hi una mixtura o superposició entre l'exercici d'uns privilegis estamentals aristocràtics i un abús de les llibertats de la «terra». Tanmateix em sembla arriscat atribuir tot el desordre polític i social —en el qual indubtablement estaven involucrats determinats senyors bandolers— a una classe social específica, i encara més relacionar-lo amb el sistema de lleis i constitucions del país, el qual, no ho oblidem, era participat per un arc social força més ampli que el de la classe nobiliària.

Perquè, si bé és cert que les constitucions de Catalunya podien ser un instrument de salvaguarda de determinats interessos particulars o estamentals, també ho és que defensaven molts interessos de tipus general o comunitari, els quals sovint eren trepitjats pels mateixos oficials reials que combatien els senyors bandolers. Els atacs a les comunitats que desestabilitzaven l'ordre social tant podien venir de la violència exercida pels senyors bandolers com per l'exercida per les tropes i els oficials del rei, i cal afegir que les tensions provocades per les actuacions dels virreis no solament derivaven de la repressió del bandolerisme o dels mecanismes d'exacció de l'Estat hispànic castellà, sinó també de determinats intents de desnaturalitzar políticament i nacionalment la comunitat catalana.³⁶

Altrament, tal com ha apreciat Eva Serra, la conflictivitat de la petita aristocràcia catalana amb la Corona no solament venia motivada per la criminalització dels poders banals de l'estament nobiliari, sinó també pel desplaçament o el menysteniment del seu paper dirigent en la vida política. Les repetides contrafaccions (violació de les lleis constitucionals) dels virreis eren, entre altres coses, un atemptat a l'ordre polític de la comunitat catalana, de la qual els militars (nobles) s'atribuïen una funció pública directora.³⁷

En la polèmica constitucional de 1621-1622 sobre el jurament de Felip IV, brotà el despit acumulat durant anys per la petita aristocràcia catalana, la qual, especialment durant els virregnats d'Alburquerque i Alcalá, havia quedat ferida en llur orgull de classe dirigent. L'ofensiva de les institucions del país, que al·legaven que els lloctinents Alcalá i Sentís no podien actuar en el càrrec fins que el nou monarca no jurés observar els privilegis i les constitucions del Principat, desfermà fortes tensions institucionals que anaren acompanyades d'un debat constitucional de gran envergadura que hom ha comparat amb el que es produí al regne de Bohèmia el 1619, quan els seus estats

van depositar Ferran d'Estúria per designar en el seu lloc l'elector palatí Frederic.³⁸

Fou segurament la barreja de la defensa d'uns interessos particulars de classe i d'uns ideals generals en la voluntat d'avançar cap a un model d'estat pactista el que explica tant la irritació de 1621-1622 com el ferm resistencialisme de la classe dirigent catalana al reformisme absolutista propugnat pel ministeri d'Olivares, cosa que quedà palesa en el fracàs de les Corts de 1626-1632.³⁹

Convé remarcar que les diferències econòmiques que poguessin existir entre el rei i els braços catalans en la qüestió del donatiu eren només un reflex d'una divergència politicoconstitucional de molt més calat. En les sessions de les Corts de 1626-1632, va quedar en evidència el gran solc que separava el reformisme absolutista del ministeri del comte duc d'Olivares del renovat constitucionalisme català; això en assumptes com la reforma de la constitució de l'Observança, els intents de reduir la jurisdicció del Tribunal de la Inquisició, el control del quint dels impostos municipals o l'articulació de la monarquia a través del projecte de la Unió d'Armes (contingent de tropes que havien de mantenir Catalunya, València i Aragó).

El fracàs de les Corts de 1626-1632 féu arrelar en els cercles governamentals de la monarquia dues idees respecte a la dinàmica política del Principat. La primera era que la deriva constitucionalista de les institucions catalanes, així com les aspiracions d'autogovern de la seva classe dirigent, s'oposaven als principis fonamentals que havien de regir el bon govern de la monarquia. La segona era que els mecanismes polítics eren ja incapaços de corregir o reconduir aquesta situació i que, per tant, per evitar mals majors, s'imposava l'ús combinat de la força i de la política.

L'estratègia de fer una convocatòria de Corts acompanyada de la presència d'un exèrcit va ser àmpliament discutida en les juntes i consells de la monarquia des del 1632.⁴⁰ Per a alguns ministres governamentals era necessari primer «conquerir» Catalunya i després convocar Corts tal com havia fet Felip II amb els aragonesos; per a d'altres, la intimidació de la presència d'un exèrcit seria suficient per assegurar la submissió dels braços catalans a la voluntat reial. Però l'examen detallat d'aquestes deliberacions demostra que entre els ministres cortesans existia un ampli consens sobre la necessitat de l'ús combinat de la força i la política per tal de modificar l'equilibri constitucional heretat de la unió dinàstica dels Reis Catòlics. Les discrepàncies només radicaven en l'oportunitat, o no, de fer-ho en un moment en què aquesta problemàtica constitucional interna podia mesclar-se amb la gran pugna per l'hegemonia europea que enfrontava les potències espanyola i francesa. I com és sabut, aquesta fou l'estratègia finalment escollida pel ministeri del comte duc d'Olivares per acabar amb el que, a l'estiu de 1640, ja es considerava una rebel·lió dels catalans.

En definitiva, les teoritzacions polítiques de tendències unitaristes i absolutistes dominants en el centre castella-

nocortesà van anar acompanyades d'iniciatives que, en el terreny de la pràctica política, propugnaven l'ús combinat de la força i la política. Això, al nostre entendre, qüestiona d'una manera radical la línia interpretativa que, recentment, ha defensat l'existència d'una ideologia imperial espanyola, bastida especialment d'ençà del regnat de Felip II a l'entorn del concepte d'una «monarquia de Espanya», que tindria la virtut de garantir les llibertats i els privilegis dels territoris que la integren.⁴¹

UNA CLASSE DIRIGENT ALLUNYADA DE LA CORONA

Un dels trets decisius en la dialèctica política entre Catalunya i la monarquia hispànica dels Àustries és la feblesa de les adherències que tenia el poder reial entre la classe dirigent catalana. I convé recordar que la historiografia més recent sobre la formació de l'Estat modern ha subratllat que no solament era difícil governar contra les classes dirigents provincials, sinó que també ho era fer-ho sense comptar-hi.⁴²

En la història de la Catalunya altomoderna, va ser d'una gran transcendència que les dues institucions que capitanejaven la vida política del Principat —el Consell de Cent i la Generalitat— tinguessin una base social del poder comuna: la nova classe dirigent barcelonina que s'havia format d'ençà del final del segle xv. La petita noblesa urbanitzada, els ciutadans honrats, els mercaders, els canonges de la Ciutat Comtal i també algunes professions liberals en ascens, especialment metges i juristes, constituïen una classe dirigent molt cohesionada, que dominava alhora ambdues institucions i dirigia els destins de Barcelona i Catalunya.⁴³ Tot i que en determinats moments la Corona jugà intencionadament a trencar aquesta aliança institucional i que tampoc no faltaren friccions o competències jurisdiccionals entre ambdues institucions, en les qüestions que afectaven els fonaments del règim pactista català hi hagué, en general, un arrencament comú.

Aquesta classe dirigent barcelonina era una elit «composta». Tenia el nucli fonamental en el patriciat urbà, els anomenats ciutadans honrats, és a dir, els ciutadans distingits pel seu estatus polític i econòmic, els quals, per un privilegi de Ferran II de l'any 1510, havien estat equiparats al rang de nobles. Però aquesta classe dirigent barcelonina fou engruixida per l'agregació tant de components superiors com inferiors del cos social. D'una banda, incorporà membres de la noblesa tradicional catalana —nobles i cavallers— que des del final del segle xv havien iniciat un procés intens d'urbanització. James Amelang ha parlat d'un «gran compromís» en virtut del qual, entre el segle xvi i començament del xvii, es produí un intercanvi d'estatus social (la noblesa facilità l'aristocratització del patriciat urbà) per poder (els ciutadans honrats admeteren els nobles en la política i en els càrrecs del govern local).⁴⁴

Però la classe dirigent barcelonina tenia també mecanismes institucionals que possibilitaven la incorporació

d'individus procedents de les classes mitjanes: mercaders, juristes i metges, especialment. L'estatus de la ciutadania honrada podia adquirir-se bé pel sistema de cooptació, que ampliava la matrícula dels ciutadans honrats a partir de les assemblees que anualment celebrava aquest patriat, o per mitjà de les patents de ciutadania concedides pel monarca. En definitiva, a diferència d'altres oligarquies urbanes europees, l'elit barcelonina era oberta o, almenys, relativament oberta.⁴⁵

Tot i que no hi mancaven partidismes faccionals, la classe dirigent barcelonina estava altament cohesionada per una dinàmica constant d'enllaços matrimonials entre els seus membres, i també per un ferm control social —encara que no exclusiu— de les principals institucions catalanes i per uns models compartits d'educació i cultura polítiques. La incorporació de nombroses nissagues de juristes, així com la promoció dels estudis de dret en les files de la noblesa, va contribuir a afermar i difondre en aquesta elit els valors del model polític pactista que tenia un arrelament secular en la producció del dret català.⁴⁶

Aquesta classe dirigent era òrfena de «servei» i «recompensa» per part del poder reial, car la feblesa del patronatge reial a Catalunya sembla indiscutible. J. H. Elliott ja va remarcar l'extraordinària precarietat de càrrecs que l'Administració virregnal podia posar a disposició d'una classe dirigent que, pels volts de 1626, era integrada per unes 780 persones; segons l'historiador anglès: «És dubtós si l'administració central contenia més enllà de dotze càrrecs per a membres de l'aristocràcia», els quals, a més, estaven molt mal dotats econòmicament.⁴⁷ La situació de feblesa de les estructures de l'Administració reial a Catalunya guardava una relació estreta amb els minsos recursos fiscals i patrimonials que el rei hi tenia. Al començament del segle XVII, les rendes anuals de l'Administració virregnal se situaven a l'entorn de les 37.000 lliures, a les quals calia afegir-ne deu mil més que aportava la Diputació per al pagament dels jutges i els funcionaris de la Reial Audiència; xifres tanmateix insuficients, car la Corona havia de subministrar des de l'exterior dinou mil lliures més per satisfer el salari dels virreis (unes sis mil lliures) i per equilibrar el pressupost.⁴⁸

Fora de Catalunya, les perspectives de la classe dirigent catalana de gaudir del patronatge reial no eren gaire millors. Ni la carrera militar ni l'Administració civil del govern central de la monarquia foren un camí ample i generós per a l'ascens d'aquesta classe dirigent catalana. Altrament, les *encomiendas* dels grans ordes militars, teòricament oberts a tots els súbdits del rei d'Espanya, tampoc no constituïren una via d'integració i recompensa per als membres de la classe dirigent catalana. Al començament del segle XVII, només setze dels 1.452 integrants dels ordes d'Alcántara, Calatrava i Santiago eren naturals catalans, és a dir, ho era menys de l'u per cent. Tal com va apuntar J. H. Elliott, «si existia una aristocràcia "espanyola", els catalans no en formaven part».⁴⁹

Però la qüestió del patronatge era només el reflex d'un problema polític de molt més calat: la incapacitat del Go-

vern central de la monarquia hispana per a establir uns nivells acceptables d'integració, comunicació i consens polític amb la classe dirigent catalana. El cas de la França de Richelieu, Mazzarino i Colbert ha estat posat com a exemple de l'eficàcia d'un patronatge reial —de tipus centralitzat en aquest cas— que va triomfar en els objectius d'assolir el control de les províncies del regne i, també, de crear uns lligams consolidats entre el monarca i les nombroses elits territorials, tot reforçant les tendències absolutistes i centralitzadores de la monarquia borbònica.⁵⁰

A Catalunya, la monarquia dels Àustries no va arribar a teixir mai uns lligams mínimament sòlids i socialment estesos de patronatge, comunicació i influència política. Els intents de bastir-los a partir de personatges cortesans com Pere de Franquesa i Salvador Fontanet no arribaren a tenir grossor ni continuïtat. Així mateix, també fracassaren els intents d'articular un nucli proreialista recolzant-se en clans familiars ubicats al Principat, com fou el cas dels Marimon, o d'utilitzar els serveis de l'alta aristocràcia, el duc de Cardona, per portar a bon port els interessos i els dissenys de la Corona.⁵¹

Marginalització política de la classe dirigent catalana i pèrdua de suports de la Corona al Principat eren dues cares de la mateixa moneda. Contràriament, en aquest mateix període es produí un enfortiment de les institucions de la terra, bàsicament controlades per la classe dirigent. Sobretot des de la segona meitat del segle XVI, la Diputació del General i el Consell de Cent esdevindran institucions cada vegada més representatives de la comunitat política catalana i menys del poder reial. L'enfortiment d'aquestes institucions —en els àmbits administratiu, polític, simbòlic, etc.—, així com la potenciació del sistema fiscofinancer de la Generalitat, permetrà articular al seu entorn un teixit d'interessos i complicitats que s'estendrà a àmplies capes de la societat catalana.⁵² Aquest procés reforçarà el sentit de responsabilitat pública de la classe dirigent catalana, fent-la conscient del seu paper director de la comunitat dels «catalans» i creant, alhora, una jerarquia de lleialtats en què la deguda a les lleis i institucions del país serà cada vegada més preeminent.

Si ens fixem en els integrants del nucli dirigent de la Revolució de 1640, podem constatar una forta vinculació d'aquests personatges amb les institucions de la terra. Molts formaven part del braç militar i, alhora, ocupaven càrrecs a la Diputació i al Consell de Cent, d'una forma continuada i/o intergeneracional. Aquest fet contrasta amb el caràcter volàtil i espasmòdic dels vincles establerts amb la Corona. De fet, el «trencament» amb el poder reial és una característica comuna de molts membres d'aquest nucli dirigent de la Revolució de 1640, car si bé els seus avis o progenitors havien format part de la Reial Audiència o del Consell d'Aragó, ara ells encapçalarien el procés de ruptura amb la monarquia espanyola.⁵³ De la mateixa manera que passava amb el conjunt de la classe dirigent barcelonina, i catalana en general, els elements d'adherència política que havia tingut aquest nucli dirigent amb la Corona eren inconsistents i mancats de continuïtat.

LA RUPTURA DE 1640

El factor militar posà finalment la metxa i la guspira que feren explosionar les tensions institucionals i jurisdiccionals arrossegades. La lluita francoespanyola per l'hegemonia d'Europa convertí Catalunya, d'ençà de 1635, en front de guerra i plaça d'armes de la monarquia catòlica. Això, en lloc d'atansar els catalans als projectes imperials d'Olivares i Felip IV, tal com desitjaven molts ministres cortesans, encengué noves tensions constitucionals que derivaven dels irregulars allotjaments de les tropes, de les mobilitzacions il·legals de la gent del país i de les càrregues fiscals imposades fora del marc constitucional. D'ençà del trienni de l'any 1638, una Diputació liderada pel canonge d'Urgell Pau Claris assumí com una funció pública la denúncia dels tropells i excessos que comportava la massiva presència militar en les viles i universitats del Principat i els comtats, que si bé no era desconeguda en períodes anteriors ara tenia un impacte i una magnitud extraordinaris.⁵⁴

La ceguesa política del ministeri d'Olivares, que també pressionà la ciutat de Barcelona amb unes demandes fiscals desmesurades i anticonstitucionals, acabà per atansar les dues principals institucions catalanes en un front comú contra la política reial. Aquesta concòrdia, ben perceptible des del gener-febrer de 1639, ja no es desferia durant aquell trienni i culminaria amb el procés revolucionari de 1640-1641, avinença institucional sobre la qual Pau Claris s'assentà com a líder polític de la classe dirigent catalana.⁵⁵

La invasió francesa del Rosselló iniciada el juny de 1639 va provocar, primer, la caiguda de Salses i, després, una llarga i costosa campanya de recuperació d'aquesta fortalesa ubicada a la ratlla de la frontera.⁵⁶ En els aproximadament set mesos que durà aquell episodi militar, les relacions entre les institucions i el poder reial es deterioraren extraordinàriament i el gener de 1640 el ministeri d'Olivares semblava haver oblidat, pel que fa a Catalunya, totes les normes de la prudència política. Durant els mesos següents pressionà els sectors pagesos i populars amb uns allotjaments de tropes que, a més de ser notòriament inconstitucionals, eren punyents per a unes poblacions ja molt castigades; i, simultàniament, practicant diverses detencions, intentà decapitar, si més no políticament, els dirigents catalans que s'havien oposat més decididament a les directrius del Govern central.

La reacció que produí aquesta estratègia fou, primer, una forta explosió social, inicialment antimilitar i antifiscal, però que ben aviat agafà una dimensió de conflicte de classes,⁵⁷ i el to religiós que ràpidament adquirí la protesta li féu guanyar volum social.⁵⁸

Però les directrius del ministeri d'Olivares tingueren també una resposta política per la qual els dirigents catalans, utilitzant la força de la sublevació popular, alliberaren el diputat militar Francesc Tamarit i altres presos en la jornada del 22 de maig de 1640. Aquest episodi constitueix una fita clau en el procés de ruptura entre el Govern

de Madrid i la classe dirigent catalana, procés que finalment es mostraria irreversible.⁵⁹ En primer lloc, Olivares i els ministres cortesans van interpretar aquells fets com un símptoma inequívoc de rebel·lia política i, des d'aquell moment, valoraren la intervenció militar com la via més adequada per redreçar la situació catalana. També, i això demostra que ambdós bàndols eren conscients de la significació política de l'episodi, Pau Claris i Olivares endegaren immediatament negociacions secretes amb França; per part catalana amb l'objectiu d'explorar l'obtenció d'un ajut militar francès en cas que es desfermés un acarament armat amb la cort de Madrid, i per part espanyola, que contactà amb Richelieu tot i la situació de guerra, per tal de neutralitzar aquest previsible escenari.⁶⁰

Els esdeveniments del dia del Corpus de Sang (7 de juny), amb la mort del virrei comte de Santa Coloma i la persecució dels jutges de l'Audiència, i els ocorreguts a Perpinyà entre el 13 i el 15 d'aquell mateix mes, amb el bombardeig, crema i saqueig de la ciutat per part de les tropes espanyoles, engrandiren l'abisme obert a finals de maig. Amb l'afany de guanyar temps per preparar unes mesures d'intervenció militar contra Catalunya, la cort de Madrid posà en pràctica una política de dissimulació de les seves intencions repressives, la qual, però, no enganà els dirigents catalans.⁶¹

Aquest doble joc del govern central de la monarquia dificultà encara més una via d'atansament polític entre ambdues parts, car, en ser conegut pels dirigents del Principat, els reforçà en el convenciment que les intencions del ministeri d'Olivares eren implacablement repressives. Des de llavors, si per a Madrid el control militar de la província era un requisit imprescindible per a restaurar la justícia i l'autoritat reials, per a la classe dirigent catalana veure's lliure del jou militar constituïa l'única garantia fiable tant per salvaguardar les poblacions dels tropells dels soldats com per garantir el règim polític de llibertats i constitucions pròpies, així com també per evitar una repressió personal i institucional que, segons el seu convenciment, ja havia estat decidida en els cercles governamentals.

A mitjan agost de 1640, quan els preparatius de l'exèrcit que havia d'envair Catalunya estaven ja molt avançats, Felip IV i Olivares feren pública aquesta decisió, la qual anà acompanyada de la intenció del monarca de traslladar-se al Principat per celebrar Corts i «restaurar la justícia violentada». La resposta política de Pau Claris fou doble i contundent: d'una banda, reactivà les negociacions amb França amb la finalitat d'obtenir un ajut militar i, d'altra banda, utilitzant el mateix argument de restaurar la «justícia violentada», convocà una junta general de braços per tal de legitimar i organitzar la resistència armada a la invasió públicament anunciada per la cort de Madrid.

Convé remarcar, però, que la primera i més desitjable opció de la majoria dels dirigents catalans no era «separatista» i, de fet, van bastir una estratègia que passava per intentar convèncer Felip IV que desistís de la invasió militar de Catalunya (procurant mostrar una inflada fortalesa militar que seria reforçada per un ajut militar francès); la

millor opció per als dirigents catalans era continuar com a vassalls del rei catòlic, però estalviant al país els tropells dels soldats i garantint el seu règim polític de llibertats i constitucions. Una vegada convençuts que això seria impossible mentre Olivares i Jerónimo Villanueva continuessin guiant els assumptes cortesans, van intentar-ne la destitució a través d'una intensa campanya epistolar i memorialística que culminà amb la publicació i la difusió de la *Proclamación Católica* encarregada a l'hàbil polemista fra Gaspar Sala, que demanava explícitament el relleu d'Olivares.⁶² Tanmateix les arrels de les directrius polítiques i ideològiques dels cercles governamentals (bàsicament reforçar l'autoritat reial i eliminar les traves de qual-sevol poder intermedi en la governació de la monarquia) eren força més fonades que les que podien derivar del capteniment d'alguns ministres, cosa per la qual aquesta estratègia fracassà.

Amb la convocatòria, per part de Pau Claris, de la Junta General de Braços el 10 de setembre de 1640, s'inicià pròpiament el procés revolucionari català que, si bé en la teoria política no agafà una forma explícitament republicana —ja que simplement deixà en vagància la sobirania reial—, sí que en la pràctica política actuà com un poder plenament sobirà. Entre el 10 de setembre de 1640 i el 30 de desembre de 1641 —data en què Lluís XIII jurà, a través del mariscal Brézé, les lleis i constitucions del Principat—, els representants estamentals dels braços catalans designaren oficials per impartir la justícia i administrar el territori, reclutaren i organitzaren una milícia catalana, implantaren i recaptaren nous impostos, encunyaren moneda i es lliuraren a la sobirania de Lluís XIII de França després d'haver trencat els lligams de fidelitat que els vinculaven a Felip IV.

En l'impuls inicial d'aquest «moment republicà», Pau Claris apostà per involucrar amplis segments del cos polític català, eixamplant notablement en la Junta General de Braços la representació de les mesocràcies urbanes i vilatanes del braç popular. Per als dirigents que es posaren al capdavant del moviment revolucionari, això era tant una via per representar fortalesa política davant la cort de Madrid com una forma de legitimar i vincular el gruix de les poblacions a la resistència contra els exèrcits reials.

Tot i els esforços esmerçats per les institucions catalanes per tal d'organitzar una força militar capaç d'afrontar l'exèrcit de més de trenta mil homes que, comandat pel marquès de Los Vélez, amenaçava d'envair Catalunya des de la ratlla d'Aragó i València, aquest fou un objectiu impossible d'assolir. Bastir unes estructures administrativo-militars i financeres suficients per a sostenir unes funcions bèl·liques a gran escala requeria temps i, també, uns nivells d'experiència i d'acumulació de capital llavors no disponibles. La violenta entrada de l'Exèrcit espanyol per les terres de l'Ebre posà ràpidament en evidència tant la feblesa militar catalana com la voluntat agressora i repressiva que guiava la intervenció espanyola.⁶³

L'aliança amb França i la victòria alliberadora de Montjuïc (26 de gener de 1641) esfondraren tots els càlculs po-

lítics i militars del ministeri d'Olivares, ja que, ara, era evident que la rebel·lió dels catalans no seria sufocada ràpidament, i també es feia patent que tampoc no es podria acudir a l'oest peninsular per acabar amb la rebel·lió que a Portugal havia esclatat l'1 de desembre de 1640.

DEL 1640 AL 1714: GUERRES I XOC «NACIONAL». EL PLET CONSTITUCIONAL CATALÀ EN EL JOC DE LA POLÍTICA INTERNACIONAL EUROPEA

L'actitud resistencialista de la classe dirigent catalana davant el reformisme absolutista del ministeri del comte duc d'Olivares i l'entrada de Catalunya en el gran joc de la política internacional europea arran de la ruptura de 1640-1641 amb la monarquia espanyola van tenir repercussions importants tant en el procés de construcció de l'Estat modern espanyol com en la balança de les relacions internacionals de l'Europa del segle XVII.

A nivell intern espanyol, la rebel·lió dels catalans va enyorar els projectes elaborats des de final del cinc-cents per la *intelligentsia* castellanocortesana i que la política reformista d'Olivares de construir una base d'Estat hispànic a l'antiga Ibèria que fos compactat institucionalment i, més a llarg termini, identitàriament va intentar posar a la pràctica, almenys parcialment. La llarga i sagnant guerra de «recuperació» de Catalunya de 1640-1652 va posar una càrrega de profunditat en el projecte de construcció de l'Estat espanyol modern, car va trencar el vincles de confiança política entre el centre castellà i la formació històrica catalana. Les percepcions sobre les causes i el desenvolupament del procés de ruptura eren diferents, però conduïen igualment a un sentiment de distància i mal·fiança. Per part castellana, i especialment castellanocortesana, la rebel·lió dels catalans i també la dels portuguesos havia impossibilitat bastir aquell estat compacte, ben travat i cohesionat, pensat i dirigit des de Castella. Per part catalana, el projecte unificador espanyol elaborat per la *intelligentsia* cortesana i assajat per Olivares s'havia mostrat agressiu i unilateral, car atemptava contra la identitat política i nacional catalana. Allò que Olivares, en el *Gran memorial* de 1624, havia propugnat com un ideal o un horitzó a aconseguir entre els súbdits espanyols del rei: l'atansament de les seves voluntats i sentiments perquè Espanya es constituís com a comunitat política i nacional, era més que mai lluny d'assolir-se.

El factor identitari (amb el joc de referents fonamentals de Catalunya-Castella-Espanya), tot i que impregnava el debat polític i intel·lectual de l'època, no constituï l'element desencadenant de la Guerra de Separació de 1640-1652. Tanmateix, una vegada iniciades les hostilitats, el factor «nacional» va agafar una força i un volum extraordinaris. L'experiència viscuda de confrontació entre «naturals» i «invasors»; l'espiral de violència i repressió, així com l'estímul dels sentiments d'odi i separació a través de la publicística de la guerra i de les sancions morals i religioses dictades per la institució eclesiàstica contra els opres-

sors forans van alimentar en àmplies capes del cos social català unes fortes contraidentitats catalans-castellans i també catalans-francesos.⁶⁴

De fet, s'havia posat en marxa un tipus de concatenació o reacció en cadena que trobarem fins a l'acabament de la Guerra de Successió. La conceptualització política d'Espanya i les tendències absolutistes del Govern central animaven polítiques unificadores que trobaven enèrgiques resistències en la comunitat política catalana, la qual ja havia madurat en aquella època uns referents institucionals, simbolicoidentitaris i culturals propis. La presència militar hispana en el territori per tal d'aconseguir els objectius i els ideals d'una dinastia allunyada i d'un centre polític castellanitzat, el que va fomentar fou, precisament, un xoc «nacional» que féu més inviable qualsevol projecte d'unificació identitària.

D'altra banda, a nivell de la política internacional, la ruptura revolucionària dels catalans els anys 1640-1641 va debilitar les posicions hispanes en altres àmbits de conflicte. Que la guerra de «recuperació» de Catalunya fos considerada una prioritat per la cort de Madrid facilità el triomf del cop secessionista portuguès i, alhora, féu disminuir els recursos humans i econòmics destinats per la potència hispana als Països Baixos i a Itàlia, tot contribuint així a l'ascens definitiu de França a l'hegemonia d'Europa consagrat en el Tractat dels Pirineus de 1659, el qual també suposà la segregació del territori català.

El «retorn» de Barcelona i la major part de Catalunya a la monarquia espanyola l'octubre de 1652 va comportar la pèrdua de l'autogovern de les institucions catalanes. Tot i que la cort de Madrid va tenir en compte opcions represives més contundents, la continuació de l'amenaça francesa va fer que els òrgans del govern central de la monarquia s'inclinessin per intentar controlar la vida política del Principat a través de la reserva reial de les insaculacions de la Generalitat i del Consell de Cent, mesura institucional que es combinaria amb una major presència militar hispana a les terres del Principat.⁶⁵ Els càrrecs dirigits eren periòdicament escollits sobre un cens que es deia Llibre de l'Ànima. El rei s'atorgà el dret d'excloure'n els considerats desafectes.

Amb la reserva reial sobre les insaculacions es tractava de posar en funcionament uns mecanismes polítics que, a través de la mixtura del «premi» amb el «càstig», fornissin a les institucions clau del Principat un personal dòcil a les directrius emanades del poder reial.⁶⁶ Aquesta, però, es demostraria una via fracassada per a la subjecció política del Principat. I, de fet, la reserva reial sobre les insaculacions es convertí en un cavall de batalla que, en lloc d'atansar la classe dirigent catalana a la voluntat política de la cort de Madrid, suscità una espiral de reivindicacions insatisfetes i d'enfrontaments institucionals. Les aspiracions a recobrar l'autogovern perdut després de la Guerra dels Segadors mai no foren abandonades per uns dirigents institucionals teòricament «seleccionats» o «filtrats» pel poder reial i es convertiren en el nucli de la reivindicació política que enllaça 1652 amb 1705.⁶⁷

Encara que la classe dirigent barcelonina, i catalana en general, hagués patit les divisions i els estralls dels anys de la Guerra de Separació de la monarquia espanyola, i aquesta experiència negativa condicionés la seva actitud política posterior, aquests grups dirigits mai no abandonaren una cultura pactista que tenia l'autogovern de la Generalitat i del Consell de Cent com a part fonamental de la seva pràctica política. Altrament, en ser aquesta una classe dirigent prou oberta socialment i tenir capacitat per integrar els sectors més dinàmics del cos social català, la reivindicació de l'autogovern aconseguí grans suports i no fou aliena als grups que capitanejaren les transformacions econòmiques al Principat de la segona meitat del segle XVII.⁶⁸

I aquesta voluntat de les institucions de recuperar l'autogovern resulta clau per entendre l'aposta austriacista catalana en la Guerra de Successió. Si el 1640 la incardinació de Catalunya en el joc de la política internacional europea s'havia produït per intentar frenar les escomeses del reformisme absolutista d'Olivares, el 1705 ho seria per procurar recuperar el terreny perdut en l'autogovern d'ençà de 1652. En aquest sentit, l'aposta catalana de 1705 no tindria un horitzó «espanyol», tal com hauria sostingut des de Ferran Soldevila el gruix de la historiografia catalana (Vicens Vives, Pierre Vilar, Joaquim Albareda, Josep M. Torras i Ribé o Josep Fontana, entre d'altres), sinó «sobiranista» català. L'objectiu de l'aposta catalana de 1705 era afermar les llibertats del sistema pactista, retallades des de 1652 i maltractades contínuament per la pràctica política del govern central de la monarquia; i, a partir d'aquí, i no pas d'un programa «espanyol», bastir un marc polític i institucional propi que, una vegada recuperat l'autogovern perdut el 1652, fos capaç de donar sortida a les energies i al dinamisme d'una economia en expansió, com ho era l'economia catalana de finals del segle XVII i començament del XVIII.⁶⁹

Altres cops, d'ençà de 1705, les violències de la guerra ataren extraordinàriament les tensions de tipus «nacional». La continuïtat de les accions bèl·liques durant gairebé nou anys i la pràctica d'un «terrorisme militar» borbònic com a estratègia per a sotmetre les poblacions van exacerbar novament les contraidentitats.⁷⁰ L'etapa final de la guerra fou especialment ferotge, i també els tallers publicístics tornaren a fomentar i esventar els sentiments d'odi i separació entre naturals i agressors forasters.⁷¹

Però, si en el període 1705-1706 dominava l'antifrancesisme, en els anys 1712-1714 la guerra agafà sobretot un caràcter anticastellà. A l'abisme emocional i identitari provocat per les violències de la guerra s'hi afegia un sentiment «nacional» conscient —i prou estès socialment— basat en la resistència a veure anorreades les institucions i «llibertats» pròpies, les quals serien substituïdes per unes formes de govern alienes i dirigides pels ministres castellanocortesans.⁷² La suma i l'entrelligament d'aquests dos factors són segurament clau per a entendre l'ample i decidit suport popular a la lluita heroica de 1713-1714.

La derrota de l'Onze de Setembre de 1714 instaurà a Catalunya un model polític de marca absolutista, contra-

posat al de naturalesa pactista propi de la seva tradició històrica. Aquest model reflectia el segell polític de la dinastia borbònica, però també era el precipitat d'uns ideals que aspiraven a construir políticament i jurídica una «unió» o nació espanyola de tall castellà on no tenien cabuda uns poders i unes lleialtats alternatives.

Tanmateix, fins i tot després de la repressió de la Guerra de Successió i de la continuada subjecció militar del territori, hom pot detectar, al llarg del segle XVIII i començament del XIX, símptomes inequívocs de la persistència d'una identitat nacional catalana.⁷³ En resum, l'anàlisi del cas català en relació amb la construcció de l'Estat modern espanyol demostraria que, al costat dels factors culturals, simbòlics i economicofiscals, les mateixes accions destinades a bastir uns estats més unificats, que perseguien projectes hegemònics com el castellà espanyol, van generar sovint fortes reaccions identitàries per a d'altres comunitats incloses dins del mateix domini polític, sobretot a causa dels conflictes armats que desfermaren. Tot plegat consolidà la conformació d'una identitat nacional per part d'alguna d'aquestes comunitats, com seria el cas de la catalana, la qual va perdurar fins i tot després de ser desposseïda per la força de les seves estructures institucionals i legislatives d'origen medieval.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] He desenvolupat aquest tema amb amplitud en treballs anteriors, fonamentalment a Antoni SIMON TARRÉS. *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'Estat modern espanyol*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2005.
- [2] Per a la noció de monarquia composta, vegeu: John H. ELLIOTT. «A Europe of Composite Monarchies». *Past and Present*, núm. 187 (1992), p. 48-71; Pablo FERNÁNDEZ ALBADALEJO. «*Lex Regia Aragonensium*: Monarquía compuesta e identidad de los Reinos en el reinado de Felipe III». A: Enrique MARTÍNEZ RUIZ i Magdalena de Pazzis PI CORRALES (dir.). *España y Suecia en la época del Barroco (1600-1660)*. Comunidad Autónoma de Madrid, Madrid 1998, p. 51-72. També el conjunt de treballs recollits per Conrad RUSSELL i José Andrés GALLEGÓ (ed.). *Las monarquías del Antiguo Régimen ¿Monarquías compuestas?* Editorial Complutense, Madrid 1996. Especialment per al cas català: Núria SALES. «Podem parlar de la Catalunya dels Àustries com d'un estat? I on rau l'estatalitat, en les monarquies compostes?». *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, núm. 15 (1997), p. 23-31. Per a la noció d'estat segmentat, vegeu Charles TILLY. *Las revoluciones europeas 1452-1992*. Crítica, Barcelona 1994, especialment el capítol 2, p. 41-75. També és interessant a nivell conceptual: John ROBERTSON. «Empire and Union: Two Concepts of the Early Modern European Political Order». A: John ROBERTSON (ed.). *Union for Empire. Political Thought and the British Union of 1707*. Cambridge University Press, Cambridge 1995, p. 3-36.
- [3] Una comparació dels casos britànic i hispànic a Jon ARIETA i John H. ELLIOTT (ed.). *Forms of Union: the British and Spanish Monarchies in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Cuadernos de la Revista Internacional de Estudios Vascos, Donostia 2009.
- [4] Aquesta concepció històrica es troba present en historiadors tan distints com Carmelo Viñas Mey, Jaume Vicens Vives, Antonio Domínguez Ortiz, Carlos Seco Serrano, Juan Luis Castellano, Luis González Antón, Carlos Martínez Shaw, Juan Pablo Fusi, Fernando García de Cortázar i un llarg etcètera. Una denúncia sobre el caràcter unilateral i manipulador d'aquest discurs historiogràfic nacionalista espanyol es pot trobar a Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN. «La creación de la Historia de España». A: Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN et al. *La gestión de la memoria. La Historia de España al servicio del poder*. Crítica, Barcelona 2000, p. 63-110; Juan Sisinio PÉREZ GARZÓN. «Los mitos fundacionales y el tiempo de la unidad imaginada del nacionalismo español». *Historia Social*, núm. 40 (2001), p. 7-27; Antoni SIMON TARRÉS, «Mitos historiográficos sobre la relación Cataluña España en la construcción del estado moderno. Una lectura crítica de la historiografía nacionalista española». A: José Antonio MUNTA (ed.). *Mitificadores del pasado, falsarios de la Historia*. Universidad del País Vasco, Bilbao 2011, p. 91-108.
- [5] Charles H. MACILWAIN. *Constitucionalismo antiguo y moderno*. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid 1991. En aquest llibre, que recull sis conferències pronunciades durant el curs 1938-1939 a la Universitat de Cornell, Charles H. MacIlwain defensa la tesi que hi ha un eix fonamental de continuïtat entre el constitucionalisme antic i el modern, essent aquest eix «la limitación del gobierno por el derecho», p. 37.
- [6] Helmut G. KOENIGSBERGER. «Republicanism. Monarchism and Liberty». A: R. ORESKO, C. G. GIBBS i H. M. SCOTT. *Royal and Republican Sovereignty in early modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1997, p. 43-74; Quentin SKINNER. *Liberty before liberalism*. Cambridge University Press, Cambridge 1998; Wim P. BLOCKMANS. «The Parliamentary History of the Nether lands and Belgium compared to that Sweden». A: Nils STJERNQUIST (ed.). *The Swedish Riksdag in an International Perspective*. Bank of Sweden tercentenary Foundation, Estocolm 1989, p. 33-45. Per al cas català, vegeu Hèctor LÓPEZ BOFILL. *Constitucionalisme a Catalunya. Preludi de modernitat*. Tria, Barcelona 2009.
- [7] Hilton L. ROOT. *The Fountain of Privilege. Political Foundations of Markets in Old regime France and England*. University of California Press, Berkeley 1994.
- [8] Bàsicament: Peter BLICKLE (dir.). *Résistance, représentation et communauté*. PUF, París 1998; Angela DE BENE-DICTIS. *Politica, governo e istituzioni nell'Europa moderna*. Il Mulino, Bolonya 2001; Martin VAN GELDEREN i Quentin SKINNER (ed.). *Republicanism. A shared European heritage*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, 2 v. Per al cas català, la representativitat de les Corts ha estat remarcada per autors com Víctor FERRO. *El dret*

públic català. *Les Institucions de Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Eumo, Vic 2005, especialment p. 185-242; o Eva SERRA. *Les Corts catalanes. Una bona font d'informació històrica*. IEC, Barcelona 2003, p. 5-6, que ha afirmat que «en una societat, com la dels segles XVI-XVII, on els estaments no eren homogenis ni les classes socials plenament desenvolupades, aquelles institucions eren la representació d'uns interessos més horitzontals que la monarquia de base clarament aristocràtica i també la garantia de la defensa de la identitat política secular d'una formació social concreta, amb les seves necessitats, cohesions i tensions socioestamentals enfront d'uns interessos generalment més dinàstics que públics». Una visió global del parlamentarisme a la Corona d'Aragó, a Xavier GIL PUJOL. «Parliamentary life in the Crown of Aragon: Cortes, Juntas de Brazos, and other Corporate Bodies». *Journal of Early Modern History*, núm. 6 (2002), p. 362-395. Una actualització del tema de les Corts, a l'aplec de treballs recollits per Remedios FERRERO MICÓ i Lluís GUIA MARÍN (ed.). *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó. Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*. PUV, València 2008.

- [9] Sobre els principis teòrics de la Junta General de Braços de 1640, basats en la idea de la sobirania popular i l'increment de la participació social en aquesta junta, especialment per part de les mesocràcies urbanes, vegeu: BASILI DE RUBÍ. *Les Corts generals de Pau Claris*. Fundació Vives Casajuana, Barcelona 1976, p. 82 i següents; Aquilino IGLESIA. «Pau Claris y la soberanía nacional catalana. Notas». A: *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*. Ministerio de Administraciones Públicas, Madrid 1983, p. 401-450; Víctor FERRO. *El dret públic català..., op. cit.*, p. 287; Eva SERRA. «1640. Una revolució política. La implicació de les institucions». A: Eva SERRA (dir.). *La revolució catalana de 1640*, Crítica, Barcelona 1991, p. 3-65, especialment p. 43-57; Antoni SIMON TARRÉS. *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1999; Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2008, p. 311-325; Jesús VILLANUEVA. *El concepto de soberanía en las polémicas previas a la revuelta de 1640*. Tesi doctoral. UAB, 2002, p. 144 i següents. També a les Corts de 1701-1702 el braç reial va reclamar augmentar-hi la seva representativitat (el nombre de ciutats i viles amb dret d'assistència), demanda que ja es va fer efectiva a les Corts de 1705-1706, en les quals el braç reial també va reclamar el vot individual i no el vot estamental unitari, tal com van fer vuitanta anys després els representants del tercer estat en els Estats Generals francesos de l'any 1789. Vegeu: Eva SERRA. «Les Corts de 1701-1702: la represa política a les vigílies de la Guerra de Successió». *L'Avenç*, núm. 206 (1996), p. 22-29, especialment p. 25-26; Mònica GONZÁLEZ. «Les Corts catalanes de 1705-1706». *L'Avenç*, núm. 206 (1996), p. 30-33.
- [10] Josep M. TORRAS I RIBÉ. *Los mecanismos del poder. Los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*. Crítica, Barcelona 2003, especialment p. 55-99. Una comparació dels models municipals anteriors a la Nova Planta borbònica a José Ignacio FORTEA. «Corona de Castilla-Corona de Aragón. Convergencias y divergencias de dos modelos de organización municipal en los siglos XVI y XVII». *Mélanges de la Casa de Velázquez*, núm. 34-II (2004), p. 17-57.
- [11] Per a l'especialització territorial de l'economia catalana, vegeu: Albert GARCIA ESPUCHE. *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*. Alianza, Madrid 1998; Albert GARCIA ESPUCHE. *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Eumo, Vic 2005, especialment p. 261-365; Jaume DANTÍ (ed.). *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya Moderna*. Rafael Dalmau, Barcelona 2005. Sobre la integració del comerç català en els circuits mundials, vegeu: Jaume TORRAS ELÍAS. «Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, ss. XVI-XVII». A: *Jornades sobre la viticultura a la conca mediterrània*. Diputació de Tarragona, Tarragona 1995, p. 527-533; Josep FONTANA. «En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia a la segona meitat del segle XVII». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 7 (2002), p. 13-21; Francesc VALLS JUNYENT. *La Catalunya atlàntica: aiguarent i teixits a l'arrencada industrial catalana*. Eumo, Vic 2001; Josep M. TORRAS I RIBÉ. «Els corresponsals del comerç català amb Europa al començament del segle XVIII». *Recerques*, núm. 23 (1990), p. 115-139. Per a les transformacions del sector agrari i manufacturer: Jordi ANDREU SUGRANYES. *El Camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX*. Tesi doctoral. UAB, Barcelona 1994; Joan GIMÉNEZ BLASCO. *Mataró en la Catalunya del segle XVII*. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 2001; Alexandra CAPDEVILA MUNTADAS. *Pagesos, mariners i comerciants a la Catalunya litoral. El Maresme a l'època moderna*. Tesi doctoral. UB, Barcelona 2004.
- [12] Sobre la repressió borbònica durant i després de la Guerra de Successió en forma d'execucions sumàries, empresonaments i exilis, així com sobre l'abast de la repressió institucional, cultural, lingüística i simbòlica, vegeu fonamentalment: Joaquim ALBAREDA. *Felipe V y el triunfo del absolutismo*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 2002, p. 181-219; Agustí ALCOBERRÓ. *L'exili austriacista (1713-1747)*. Fundació Noguera, Barcelona 2002, 2 v.; Josep M. TORRAS I RIBÉ. *Felip V contra Catalunya*, Rafael Dalmau, Barcelona 2005; Antoni MUÑOZ i Josep M. CATÀ. *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1747)*. Muñoz/Catà, Barcelona 2005; Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ. «“Contener con más autoridad y fuerza”. La repressió de l'austriacisme als territoris de la Corona d'Aragó». A: *Del patriotisme al catalanisme*. Eumo, Vic 2001, p. 221-238; Lluís ROURA. *Subjecció i revolta en el segle de la Nova Planta*. Eumo, Vic 2005.
- [13] Fonamentalment: Charles JAGO. «Habsburg and the Cortes of Castile». *The American Historical Review*, núm. 86 (1981), p. 307-326; I. A. A. THOMPSON. «Crow and Cortes in Castile, 1590-1665». *Parliaments, Estates*

- and Representation*, núm. II (1982), p. 29-45; Pablo FERNÁNDEZ ALBADALEJO. «Monarquía, Cortes y “cuestión constitucional” en Castilla durante la Edad Moderna». *Revista de las Cortes Generales*, núm. 1 (1984), p. 11-34; José Ignacio FORTEA. *Monarquía y cortes en la Corona de Castilla: las ciudades ante la política fiscal de Felipe II*. Cortes de Castilla y León, Salamanca 1990; José Ignacio FORTEA. *Las cortes de Castilla y León bajo los Austrias. Una interpretación*. Junta de Castilla y León, Valladolid 2008.
- [14] He desenvolupat aquest tema a Antoni SIMON TARRÉS. *Els orígens ideològics...*, op. cit., p. 45-60; i a Antoni SIMON TARRÉS. *Construccions polítiques...*, op. cit., p. 53-133 i 269-286.
- [15] Ho ha demostrat categòricament Salustiano de DIOS. «El absolutismo regio en Castilla durante el siglo XVI». *Ius Fugit*, núm. 5-6 (1996-1997), p. 53-236.
- [16] Tal com ha destacat Joan Pau RUBIÉS. «La idea del gobierno mixto y su significado en la crisis de la Monarquía Hispánica». *Historia Social*, núm. 24 (1996), p. 57-81: «Desde un punto de vista comparativo, el aspecto trágico de la articulación de una comunidad política hispánica fue que las tradiciones constitucionales fueron fuertes en la periferia y débiles en el centro —exactamente lo contrario de lo que sucedió en el Reino Unido.» La citació és a la pàgina 81.
- [17] Sobre els projectes de castellanització politicojurídica dels territoris peninsulars, vegeu José GARCÍA MARÍN. *Teoría política y gobierno de la Monarquía Hispánica*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid 1998, p. 252, on afirma contundentment: «Los fundamentos de lo que luego se llamará centralización, absolutismo e incluso soberanía, están pues ahí, en la legislación regia bajomedieval, especialmente castellana. Será esta tradición legislativa la que durante los siglos XVI y XVII iniciará, con infructuoso resultado, el asalto a la constitución pactista y federal, propia de una monarquía limitada, de los territorios de la Corona de Aragón. Se trataba, en definitiva, de imponer en ellos un sistema político absolutista y uniformizador que uniformase todos los territorios peninsulares bajo la impronta del derecho de Castilla.»
- [18] Sobre aquestes elaboracions historicomítiques, per al cas aragonès, vegeu bàsicament: Ralph G. GIESEY. *If not, not. The oath of the Aragonese and legendary laws of Sobrarbe*. Princeton University Press, Princeton 1968; Jesús GASCÓN. «Los fundamentos del constitucionalismo aragonés. Una aproximación». *Manuscrits*, núm. 17 (1999), p. 253-276; Xavier GIL PUJOL. «Constitucionalismo aragonés y gobierno habsburgo: los cambiantes significados de Libertad». A: Richard L. KAGAN i Geoffrey PARKER. *España, Europa y el mundo Atlántico. Homenaje a John H. Elliott*. Marcial Pons i Junta de Castilla y León, Madrid 2001, p. 217-250. Per a les elaboracions historicomítiques catalanes: Jesús VILLANUEVA. «Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña». *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, núm. 69-70 (1994), p. 75-87; Jesús VILLANUEVA. *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII*. Universitat d'Alacant, Alacant 2004; Antoni SIMON TARRÉS. *Els orígens ideològics...*, op. cit., p. 29 i següents.
- [19] Aquilino IGLESIA. «Cos mistic». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 25 (1995), p. 683-697.
- [20] Cf. Geoffrey R. ELTON. *The Parliament of England 1559-1581*. Cambridge University Press, Cambridge 1986; Corinne C. WESTON i Janelle R. GRENNBERG. *Subjects and sovereigns: the grand controversy over legal sovereignty in Stuart England*. Cambridge University Press, Cambridge 1981. Per a la vigoria dels plantejaments constitucionalistes a la Corona d'Aragó, vegeu Joan Pau RUBIÉS. «Reason of state and Constitutional Thought in the Crown of Aragon 1580-1640». *The Historical Journal*, núm. 38-I (1995), p. 1-28.
- [21] Cf. Jesús VILLANUEVA. *El concepto de soberanía...*, op. cit., p. 161.
- [22] Cf. Jesús VILLANUEVA. *El concepto de soberanía...*, op. cit., p. 156 i següents. Amb tot, cal no menystenir l'eco de les obres d'Eximenis en el pensament històric i polític català del segle XVII. Vegeu Daniel GENÍS I MAS. «Francesc Eiximenis al segle XVII: la presència del Crèstia en els Discursos històrics de Rafael Cervera». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, núm. LI (2009), p. 91-127.
- [23] Antoni SIMON TARRÉS. *Els orígens ideològics...*, op. cit., especialment p. 181-198. També: Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, op. cit., p. 311 i següents; Jesús VILLANUEVA. *El concepto de soberanía...*, op. cit., p. 149-196; Jon ARRIETA. «La “Lex regia” en la obra de Francisco Martí Viladamor: recepció y evolución del concepto». *Pedralbes*, núm. 28-I (2008), p. 103-140; Xavier GIL PUJOL. «Concepto y práctica de república en la España Moderna. Las tradiciones castellana y catalana-aragonesa». *Estudis*, núm. 34 (2008), p. 111-148.
- [24] Guender LEWY. *Constitutionalism and statecraft during the goleen age of Spain: a study on the political philosophy of Juan de Mariana*. UMI, Michigan 1960; Joan Pau RUBIÉS. «La idea del gobierno mixto...», op. cit., especialment p. 69-72; Antoni SIMON TARRÉS. *Construccions polítiques...*, op. cit., p. 98-103.
- [25] James CASEY. «“Una libertad bien entendida”: los valencianos y el estado de los Austrias». *Manuscrits*, núm. 17 (1999), p. 237-252.
- [26] Xavier GIL PUJOL. «El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins el 1662, en el seu context europeu». *Pedralbes*, núm. 18-II (1998), p. 475-487.
- [27] José Antonio MARAVALL. «Las tendencias de reforma política en el siglo XVIII español». *Revista de Occidente*, núm. 52 (1967), p. 53-82; Virginia LEÓN. «Una concepción austracista del Estado a mediados del siglo XVIII». A: *Coloquio Internacional Carlos III y su siglo*. Vol. II. Universidad Complutense de Madrid, Madrid 1990, p. 213-224; Ernest LLUCH. *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*. Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austracistes. Eumo, Vic 2000, p. 9-114.

- [28] Sobre el concepte polític de «centre» i «perifèria», vegeu Edward SHILS. «Centre and periphery». A: Edward SHILS (ed.). *The logic of personal knowledge. Essays presented to Michael Polanyi*. Routledge, Londres 1961, p. 117-130. Sobre la utilització i divulgació d'aquest concepte per al cas hispànic a través dels treballs de John H. Elliott: Richard L. KAGAN i Geoffrey PARKER. «Introducción. El centro y la periferia». A: Richard L. KAGAN i Geoffrey PARKER. *España, Europa..., op. cit.* p. 33-36. Vegeu també Jon ARRIETA. «Las formas de vinculación a la Monarquía y de relación entre sus reinos en la España de los Austrias. Perspectivas de análisis». A: Antonio ÁLVAREZ OSORIO i Bernardo GARCÍA GARCÍA. *La monarquía de las naciones*. Fundación Carlos de Amberes, Madrid 2004, p. 303-326. Un balanç bibliogràfic útil per a aquest tema, a Xavier GIL PUJOL. *Tiempo de política. Perspectivas historiográficas sobre la Europa moderna*. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 2006, especialment els capítols 3, «¿Centralismo y localismo? Sobre las relaciones políticas y culturales entre capital y territorios en las monarquías europeas del Barroco», p. 113-150, i 4, «Culturas políticas y clases dirigentes regionales en la formación del estado moderno: un punto de inflexión», p. 151-181.
- [29] Bàsicament: Àngel CASALS. *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*. Ed. Granollers, Granollers 2000; Jordi BUYREU. *Institucions i conflictes a la Catalunya Moderna*. Rafael Dalmau, Barcelona 2005; Miquel PÉREZ LATRE. *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*. Eumo, Vic 2003; Miquel PÉREZ LATRE. *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II*. Afers, Catarroja i Barcelona, 2004; Oriol JUNQUERAS. *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'Alta Edat Moderna*. Farell, Sant Vicenç de Castellet 2005.
- [30] Sobre aquest episodi, vegeu Doris MORENO. *Representación y realidad de la Inquisición en Cataluña: el conflicto de 1568*. Tesi doctoral. UAB, Barcelona 2002, 2 v. L'excusat era la concessió papal al rei del delme de la millor casa de cada parròquia.
- [31] Les aportacions fonamentals de Miquel Pérez Latre sobre el tema tenen aquestes referències bàsiques: Miquel PÉREZ LATRE. «Juntas de Braços i Diputació del General (1587-1593): "Un presidi de cavallers conspirant contra sa Magestat?"», *Pedralbes*, núm. 13-I (1993), p. 281-198; Miquel PÉREZ LATRE. «Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les Corts a la suspensió del nou redreç del General». *Afers*, núm. 23-24 (1996), p. 59-98; Miquel PÉREZ LATRE. *Entre el rei i la terra..., op. cit.* Vegeu també Ernest BELENGUER. «La Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)», pròleg al volum III dels DG, p. IX-XLVI, Generalitat de Catalunya, Barcelona 1996.
- [32] Per a un plantejament general sobre aquesta pugna jurisdiccional, vegeu Jon ARRIETA. «La disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640): de la acumulación de la tensión a la explosión bélica». *Pedralbes*, núm. 15 (1995), p. 33-93.
- [33] Sobre les Corts de Barcelona de 1599, vegeu bàsicament: Ernest BELENGUER. «La legislació político-judicial de les corts de 1599 a Catalunya». *Pedralbes*, núm. 7 (1987), p. 9-28; Ernest BELENGUER. «Un balance de las relaciones entre la Corte y el País: los "greuges" de 1599 en Cataluña». *Estudis*, núm. 13 (1988), p. 99-130; Josep CAPDEFERRO. «La participació de Girona a la Cort General de Catalunya el 1599». A: *Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Vol. III. Barcelona 2003, p. 109-132; Josep CAPDEFERRO. «Attès los diputats no eran sinó procuradors... Relacions entre els Braços i la Diputació del General durant la celebració de les Corts catalanes de 1599». *Ius Fugit*, núm. 10-11, p. 849-870. I també l'atenció que hi atorguen Jon ARRIETA. «El Consejo de Aragón y las Cortes catalanas». A: *Les Corts de Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1991, p. 245-255; Miquel PÉREZ LATRE. *Entre el rei i la terra..., op. cit.*, p. 246-258, i Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris..., op. cit.*, p. 40-48.
- [34] John H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640: un estudi sobre la decadència d'Espanya*. Vicens Vives, Barcelona 1966, p. 108 i següents.
- [35] John H. ELLIOTT, *La revolta catalana..., op. cit.*, p. 113.
- [36] Alguns exemples a Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris..., op. cit.*, p. 59 i següents.
- [37] Cf. Eva SERRA. «Els Guimerà, una noblesa de la terra». *Recerques*, núm. 23 (1990), p. 9-36, especialment p. 10-13.
- [38] La comparació amb Bohèmia, l'ha feta John H. ELLIOTT. «Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes». *Pedralbes*, núm. 13-I (1993), p. 11-23, vegeu la p. 18. Sobre aquest debat constitucional, vegeu Antoni SIMON TARRÉS. *Els orígens ideològics..., op. cit.*, p. 121-129.
- [39] Sobre les sessions de 1626, vegeu: John H. ELLIOTT, *La revolta catalana..., op. cit.*, p. 205-233; Eulogio ZUDAIRE. *El conde duque y Cataluña*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1964, p. 44-59; Jesús VILLANUEVA. «El debat sobre la constitució de l'Observança a les Corts catalanes de 1626-1632». *Manuscrits*, núm. 13 (1995), p. 247-272; Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris..., op. cit.*, p. 61-64. Sobre les sessions de 1632: John H. ELLIOTT, *La revolta catalana..., op. cit.*, p. 261-272; Eulogio ZUDAIRE. «El cardenal infante virrey de Cataluña», *Hispania*, núm. XXI-84 (1961), p. 580-633; Jesús VILLANUEVA. «El debat sobre la constitució...», *op. cit.*; Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris..., op. cit.*, p. 64-68.
- [40] He desenvolupat aquest tema a Antoni SIMON TARRÉS. «Cortes y ejército. Catalunya en la estrategia política del ministerio del conde duque de Olivares» (en premsa).
- [41] Per a aquesta línia interpretativa, vegeu: Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO. «Imperio e identidad: consideraciones historiográficas sobre el momento imperial español». *Semata*, núm. 3 (2011), p. 131-150; Eva BOTELLA-ORDINAS. «Exempt from time and from its fatal change: Spanish imperial ideology, 1450-1700». *Renaissance Studies*, núm. 26-4 (2012), p. 580-604.
- [42] Vegeu els treballs recollits per Wolfgang REINHARD (coord.). *Las élites del poder y la construcción del estado*.

- Fondo de Cultura Económica, Madrid 1997; especialment Gerald E. AYLMER. «Centro y localidad: La naturaleza de las élites del poder», p. 83-105.
- [43] Sobre aquesta classe dirigent de la Barcelona de l'alta edat moderna, vegeu bàsicament: John H. ELLIOTT. «A provincial Aristocracy: the catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries». *Homenaje a Jaume Vicens Vives*. Vol. II. Universitat de Barcelona, Barcelona 1967, p. 125-141, traduït al català a *L'Avenç*, núm. 40 (1981), p. 26-35; James S. AMELANG. *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*. Ariel, Barcelona 1986; James S. AMELANG. «Distribució social i formes de vida». A: Jaume SOBREQUÉS (dir.). *Història de Barcelona*. Vol. IV. Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1992, p. 165-211; M. Adela FARGAS PEÑARROCHA. *Família i poder a Catalunya 1516-1626*. Fundació Noguera, Barcelona 1997. Vegeu també la informació sobre determinades famílies que proporcionen els treballs següents: Pere MOLAS RIBALTA. *Catalunya i la Casa d'Àustria*. Curial, Barcelona 1996; Pere MOLAS RIBALTA. *L'alta noblesa catalana a l'edat moderna*. Eumo, Vic 2004.
- [44] James S. AMELANG. *La formación de una clase...*, op. cit., p. 94. Sobre el privilegi del 31 d'agost de 1510, vegeu Jaume VICENS VIVES. *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Vol. II. Universitat de Barcelona, Barcelona 1937, p. 394 i següents.
- [45] James S. AMELANG. «L'oligarquia urbana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa». *Recerques*, núm. 13 (1983), p. 7-25.
- [46] Cf. Joan Lluís PALOS i Ramon RAGUÉS. «Les institucions catalanes a l'època moderna i l'ascens dels juristes». *Pedralbes*, núm. 13-I (1993), p. 53-66; Joan Lluís PALOS. *Els juristes i la defensa de les constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. Eumo, Vic 1997; James S. AMELANG. «Barristers and Judges in Early Modern Barcelona: The Rise of a Legal Elite». *The American Historical Review*, núm. 89 (1984), p. 1264-1284; James S. AMELANG. *La formación de una clase...*, op. cit., p. 76 i següents; Josep CAPDEFERRO. «Promoció, edició i difusió d'obres jurídiques a Catalunya a cavall del segle XVI i XVII». *Ius Fugit*, núm. 17 (2008), p. 537-559; Josep CAPDEFERRO. *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Fundació Noguera, Barcelona 2012.
- [47] John H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, op. cit., p. 60.
- [48] John H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, op. cit., p. 89.
- [49] John H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, op. cit., p. 66.
- [50] Bàsicament: Orest A. RANUM. *Richelieu and the councillors of Louis XIII: A Study of the Secretaries of State and Superintendents of Finance in the Ministry of Richelieu 1635-1642*. Clarendon Press, Oxford 1963; Robert R. HARDING. *Anatomy of a Power Elite: The Provincial Governors of Early-Modern France*. Yale University Press, New Haven i Londres 1979; Yves DURAND (ed.). *Hommage à Roland Mousnier: Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*. PUF, París 1981; William BEIK. *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France: State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc*. Cambridge University Press, Cambridge 1985; Sharon KETTERING. *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*. Oxford University Press, Nova York i Oxford 1986.
- [51] Josep M. TORRAS I RIBÉ. *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria. Pere Franquesa 1547-1614*. Eumo, Vic 1998; Antoni SIMON TARRÉS. «Salvador Fontanet i Savila (1560?-1633). Un jurista gironí a la cort dels Àustria». *Quaderns de la Selva*, núm. 12 (2000), p. 79-89. Sobre els Marimon, vegeu: John H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, op. cit., p. 159, 161 i 166; Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ. *La mitjana noblesa catalana a la darrer etapa foral*. Fundació Noguera, Barcelona 2010, p. 136 i següents. Sobre Enric Folch de Cardona, tres vegades virrei de Catalunya, vegeu Pere MOLAS RIBALTA. *L'alta noblesa catalana...*, op. cit., p. 38 i següents.
- [52] Bàsicament: Miquel PÉREZ LATRE. *La Generalitat de Catalunya...*, op. cit.; Miquel PÉREZ LATRE. «L'arrelament de la Diputació del General. Pàtria i vertebració política a finals del Cinc-cents». A: *Del patriotisme...*, op. cit., p. 31-50; Antoni SIMON TARRÉS. *Construccions polítiques...*, op. cit., p. 154 i següents. També: Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, op. cit., p. 25 i següents; Josep CAPDEFERRO. «El vigor de les institucions de la terra a la vigília dels Segadors». A: *Una relació difícil. Catalunya i l'Espanya Moderna*. Base, Barcelona 2007, p. 47-83. Específicament sobre l'entrelligament d'interessos entre la Diputació i una base social del país a partir del deute emès per la Generalitat, vegeu: Bernat HERNÁNDEZ. *Fiscalismo y finanzas en la Cataluña moderna: la real Hacienda y el erario de la Diputación catalana en la época de Felipe II*. Tesi doctoral. UAB, Barcelona 2001, p. 353-367; Eva SERRA. «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1570-1638). Una mostra i una reflexió». *Pedralbes*, núm. 13-I (1993), p. 259-279. Els gràfics i mapes d'aquest article van ser publicats a *Pedralbes*, núm. 14 (1994), p. 199-206.
- [53] Cf. Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, op. cit., p. 80-171; Antoni SIMON TARRÉS. «El Braç Militar de Barcelona segons un cens del juny de l'any 1641. Composició i actituds polítiques». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. XXVI (2008), p. 231-253.
- [54] John H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, op. cit., p. 314-340; Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, op. cit., p. 175-189 i següents.
- [55] Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, op. cit., p. 189-198.
- [56] Sobre la dimensió militar, política i econòmica de la campanya de Salses: John H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, op. cit., p. 345-367; Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, op. cit., p. 198-222; Eva SERRA. «Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses. Juliol 1639, gener 1640». A: *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*. Vol. II. Generalitat de València, València 1988, p. 7-28; Manuel GÜELL. *Camí a la revolta (1625-1640)*. Universitat de Lleida, Lleida 2008, p. 135-176.
- [57] Sobre els inicis de la revolta social del maig de 1640, bàsicament: John H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, op. cit.,

- p. 401; Josep SANABRE. *La acció de França en Catalunya en la pugna per la hegemonia de Europa 1640-1659*. Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona 1956, p. 59 i següents; Eulogio ZUDAIRE. *El conde duque...*, *op. cit.*, p. 251; Xavier TORRES. *La Guerra dels Segadors*. Eumo i Pagès, Lleida 2006, p. 68 i següents; Eva SERRA. «Segadors, revolta social i revolució política». A: *Revoltes populars contra el poder de l'estat*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1992, p. 45-57; Antoni SIMON TARRÉS. «Cataluña en el siglo XVII. La revuelta campesina y popular de 1640». *Estudi General*, núm. 1-I (1981), p. 137-147; Antoni SIMON TARRÉS. «Catalunya el 1640. Algunes reflexions sobre els encadenaments entre la revolta social i la revolució política». A: Carlos MARTÍNEZ SHAW (ed.). *Historia moderna. Historia en construcció*. Vol. II. Milenio, Lleida 1999, p. 549-560.
- [58] Sobre la importància del factor religiós en la revolució de 1640, vegeu: Antoni SIMON TARRÉS. «Un "alboroto catòlico": el factor religiós en la revolució catalana de 1640». *Pedralbes*, núm. 23-II (2003), p. 123-146; Xavier TORRES. *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*. Publicacions de la Universitat de València, València 2008, especialment p. 212-224; Xavier TORRES. «El paradigma ambrosià. Devoció i patriotisme a la Guerra dels Segadors». A: Òscar JANÉS CHECA (ed.). *Del Tractat dels Pirineus (1659) a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?* Generalitat de Catalunya i Museu d'Història de Catalunya, Barcelona 2010, p. 153-160; Andrew Joseph MITCHELL. «Una nueva perspectiva sobre la Guerra dels Segadors: en búsqueda de la "limpieza de sangre"». *Pedralbes*, núm. 23-II (2003), p. 367-374; i la tesi doctoral inèdita Andrew Joseph MITCHELL. *Religion, revolt and the formation of regional identity in Catalonia 1640-1643*. Ohio State University History, 2005.
- [59] He fet una lectura diferent de la significació d'aquest episodi (especialment de la reacció que causà a la cort de Madrid) respecte a la interpretació de John H. Elliott. Cf. Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, *op. cit.*, p. 252-264.
- [60] Cf. Josep SANABRE. *La acció de França...*, *op. cit.*, p. 87 i següents; August LEMAN. *Richelieu et Olivares. Leurs négociations secrètes de 1636 à 1642*. Facultés Catholiques, Lilla 1638; MARQUÉS DE MULHACÉN. «Una fase de la política secreta del conde-duque de Olivares. Sus negociaciones con Francia des de 1636 hasta 1642». *Anales de la Asociación Española del Progreso de las Ciencias*, núm. 15, p. 339-382.
- [61] La reconstrucció del procés de ruptura entre la cort de Madrid i les institucions catalanes segueix el que ja he exposat a Antoni SIMON TARRÉS. *Pau Claris...*, *op. cit.*, p. 261 i següents.
- [62] Vegeu l'estudi introductori d'Antoni SIMON TARRÉS i Karsten NEUMANN. *Proclamación Católica*. Base, Barcelona 2003, edició facsímil. També, sobre la divulgació i el sentit propagandístic de l'obra, vegeu Karsten NEUMANN. «La justificación "ante el mundo". Difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640». *Pedralbes*, núm. 18-II (1998), p. 373-382.
- [63] Sobre l'entrada de l'Exèrcit espanyol a Catalunya, vegeu Miquel GÜELL i Núria FLORENSA. «Pro Deo, Pro Regi et Pro Patria». *La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona*. Fundació Vives Casajuana, Barcelona 2005.
- [64] Encara que amb diferències interpretatives, bàsicament vegeu: Antoni SIMON TARRÉS. «"Catalans" i "francesos" a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions». *Pedralbes*, núm. 18-II (1998), p. 391-401. Antoni SIMON TARRÉS. *Els orígens ideològics...*, *op. cit.*, p. 219-230. També: Antoni SIMON TARRÉS. *Construccions polítiques...*, *op. cit.*, p. 264-268; Xavier TORRES. «Pactisme i patriotisme a la Catalunya de la Guerra dels Segadors». *Recerques*, núm. 32 (1995), p. 45-62; Xavier TORRES. *Naciones sin nacionalismo...*, *op. cit.*, especialment p. 265-326; Òscar JANÉS CHECA. *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. Afers, Catarroja i Barcelona, 2006.
- [65] La consulta del Consell d'Aragó del 14 de novembre de 1652 que establí les grans directrius polítiques i militars sobre el «retorn» de Catalunya a la monarquia hispànica ha estat estudiada i publicada per Josep M. TORRAS I RIBÉ. «El projecte de repressió dels catalans de 1652». A: Eva SERRA (dir.). *La revolució catalana...*, *op. cit.*, p. 241-290. Una valoració global sobre la repressió que s'encadenà a la fi de la Guerra dels Segadors a Antoni SIMON TARRÉS. «Entre la clemència i el càstig. Teoria i pràctica d'una repressió». A: *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*. Vol. III. Pagès, Lleida 2005, p. 27-44. També: Eva SERRA. «Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió». *Pedralbes*, núm. 17 (1997), p. 191-216. Sobre el nou context politococonstitucional que s'obre a Catalunya després de 1652, vegeu bàsicament: Fernando SÁNCHEZ MARCOS. *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 1983, p. 96-134; Eva SERRA. «El pas de rosca en el camí de l'austriacisme». A: *Del patriotisme...*, *op. cit.*, p. 71-103; Josep M. TORRAS I RIBÉ. «L'aparença de normalitat després de la derrota: la Generalitat de Catalunya fins al Decret de Nova Planta», introducció al volum VII dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona 2002, p. IX-XXIX; Antoni SIMON TARRÉS. *Construccions polítiques...*, *op. cit.*, p. 319-397. També el més recent Antoni SIMON TARRÉS. *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*. Publicacions de la Universitat de València, València 2011, p. 61-97. Sobre la presència militar hispànica en els anys immediatament posteriors a 1652, vegeu Àngel CASALS. «"Que toda ella se tiene por un cabello". La Guerra de Catalunya entre la caiguda de Barcelona i el Tractat dels Pirineus (1652-1659)». A: Òscar JANÉS CHECA (ed.). *Del Tractat dels Pirineus...*, *op. cit.*, p. 139-151. Sobre el període que segueix: Antonio ESPINO. «La configuració d'una nova frontera militar a Catalunya 1659-

- 1667». A: Òscar JANÉS CHECA (ed.). *Del Tractat dels Pirineus...*, op. cit., p. 199-211; Antonio ESPINO. *Catalunya durante el reinado de Carlos II*. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra 1999. Sobre els projectes de domini militar a partir de la construcció d'una ciutadella a Barcelona: Antoni SIMON TARRÉS. «L'estatus de Barcelona després de la Pau dels Pirineus: presidi o ciutadella?». *Estudis*, núm. 32 (2006), p. 237-262; Josep CATÀ i Antoni MUÑOZ. *Absolutisme contra pactisme. La ciutadella de Barcelona (1640-1704)*. Rafael Dalmau, Barcelona 2008.
- [66] Per al Consell de Cent, vegeu: Josep M. TORRAS I RIBÉ. «El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)». *Pedralbes*, núm. 13-I (1993), p. 457-468; Josep M. TORRAS I RIBÉ. «Una imatge crítica del "neoforalisme": el control polític de les insaculacions de Barcelona a finals del segle XVII». *L'Avenç*, núm. 184 (1994), p. 30-35; Jaume DANTÍ. «Intervención real y pactismo. El Consejo de Ciento de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII». A: Francisco José ARANDA (ed.). *La declinación de la Monarquía Hispánica en el siglo XVII*. Universidad de Castilla-La Mancha, Conca 2004, p. 115-127. Per a la Generalitat, Eduard PUIG. *Intervenció reial i resistència institucional: el control polític de la Diputació del General i del Consell de Cent de Barcelona (1654-1705)*. Tesi doctoral. UPF, Barcelona 2011.
- [67] Aquesta tesi queda desenvolupada a Antoni SIMON TARRÉS. *Del 1640 al 1705...*, op. cit., especialment p. 69-81.
- [68] Sobre la classe dirigent catalana de la segona meitat del segle XVII, vegeu bàsicament: James S. AMELANG. *La formació de una classe...*, op. cit.; Albert GARCIA ESPUCHE. *Barcelona entre...*, op. cit., p. 261-365; Joaquim ALBAREDA. *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*. Vicens Vives, Barcelona 1993, especialment p. 225-272; Eduard MARTÍ FRAGA. *La classe dirigent catalana. Els membres de la Conferència dels Tres Comuns i el Braç Militar (1697-1714)*. Fundació Noguera, Barcelona 2009; Benet OLIVA RICÓS. *La generació de Feliu de la Penya. Burguesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*. Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida 2001; Antoni SIMON TARRÉS. *Del 1640 al 1705...*, op. cit. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ. *La mitjana noblesa...*, op. cit.
- [69] Aquest canvi de paradigma interpretatiu sobre el sentit de l'aposta catalana del 1705 ha estat desenvolupat a Antoni SIMON TARRÉS. *Del 1640 al 1705...*, op. cit., especialment p. 263-313.
- [70] Sobre l'impacte de la guerra en les poblacions, bàsicament: Josep M. TORRAS I RIBÉ. *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Rafael Dalmau, Barcelona 1999, p. 177-380; Josep M. TORRAS I RIBÉ. *Felip V contra...*, op. cit., p. 5-155. Sobre els sentiments de contraidentitat que generà el conflicte: Antoni SIMON TARRÉS. *Construccions polítiques...*, op. cit., p. 433-447; Xavier TORRES. *Naciones sin nacionalismo...*, op. cit., p. 326-343.
- [71] Vegeu Rosa ALABRÚS. *Felip V i l'opinió dels catalans*. Pagès Editors, Lleida 2001, especialment p. 235-316.
- [72] Sobre aquest sentiment «nacional» de defensa de les llibertats i les institucions pròpies, vegeu: Josep FONTANA. «La Guerra de Successió i les constitucions de Catalunya: una proposta interpretativa». A: *Del patriotisme...*, op. cit., p. 13-29; Joaquim ALBAREDA. *El «cas dels catalans». La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*. Fundació Noguera, Barcelona 2005, p. 66-71; Joaquim ALBAREDA. *Escrits polítics del segle XVIII*. Tom V. *Escrits del moment republicà de 1713-1714*. Eumo i Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Vic 2011, p. 7-40.
- [73] Pere ANGUERA. «Entre dues possibilitats: espanyols o catalans?». A: *Del patriotisme...*, op. cit., p. 317-337; Pere ANGUERA. *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentralisme: 1808-1868*. Empúries, Barcelona 2000; Ernest LLUCH. *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Clars i foscos de la Il·lustració*. Edicions 62, Barcelona 1996; Joaquim ALBAREDA. «El segle XVIII: un segle sense política?». A: Jaume REYNER i Enric PUJOL (ed.). *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014*. Pòrtic, Barcelona 2007, p. 71-92.

NOTA BIOGRÀFICA

Antoni Simon i Tarrés (Girona, 1956). Catedràtic d'Història Moderna de la Universitat Autònoma de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Històrico-Arqueològica). Entre les seves línies de recerca i publicacions hi ha la demografia històrica: *Aproximació al pensament demogràfic de Catalunya* (1995) i *La població catalana a l'època moderna. 10 estudis* (1996); l'estudi i edició de memòries i diaris personals de l'època moderna: *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII* (1986), en col·laboració amb Antoni Pladevall; *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents* (1991); *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva* (1993); *Cròniques del Rosselló. Segles XVI-XVII* (1998), en col·laboració amb Pep Vila; *Cròniques de la Guerra dels Segadors* (2003); també és el director científic del portal *memoriapersonal.eu*; l'estudi de les relacions i de l'articulació de Catalunya amb la monarquia hispànica: *Els orígens ideològics de la Revolució Catalana de 1640* (1999), premi Prat de la Riba (2003) de l'IEC; *Construccions polítiques identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'Estat modern espanyol* (2005); *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària* (2008), premi Serra d'Or de recerca en Humanitats (2009), i *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea* (2011). Així mateix, ha dirigit el *Diccionari d'Historiografia Catalana* (2003), obra en què més de 250 especialistes catalans, espanyols i internacionals han redactat prop de dos mil articles sobre historiadors, institucions, obres cabdals, revistes, escoles i tendències de la historiografia dels Països Catalans.